

Гелич Алла Олександрівна, доцент кафедри теорії та історії держави і права Національного університету біоресурсів і природокористування України, кандидат юридичних наук, доцент;

Гелич Юлія Олександрівна, доцент кафедри конституційного та адміністративного права Національного транспортного університету, кандидат юридичних наук, доцент

ШИКАНА ЯК ОСОБЛИВА ФОРМА ЗЛОВЖИВАННЯ КОРПОРАТИВНИМИ ПРАВАМИ

В основі будь-якого суб'єктивного права лежить інтерес, однак, як свідчить практика, при його реалізації між суб'єктами часто виникають колізії, що призводять до завдання шкоди іншим учасникам цивільних правовідносин. З метою недопущення реалізації суб'єктом свого права «на зло» межі суб'єктивних прав потрібно визначити таким чином, щоб установити розумний, пропорційний баланс інтересів. Оскільки ніхто не повинен використовувати своє право з метою завдання шкоди іншій особі, норми об'єктивного права повинні виключати таку можливість [2]. У зв'язку із цим все більшої актуальності набуває необхідність удосконалення чинного законодавства щодо заборони шикани як особливої форми зловживання корпоративними правами.

Зловживання правом з наміром завдати шкоди іншій особі (шикана) є класичним прикладом зловживання правом, відомим з часів римського права, саме тому шикана включена до змісту ч. 3 ст. 13 ЦК України як «дії особи, що вчиняються з наміром завдати шкоди іншій особі».

Бачення шикани у цивілістиці є неоднозначним. Деякі вчені вважають шикану здійсненням суб'єктивного цивільного права як із наміром завдати шкоди іншій особі, так і з іншими намірами. Так, М.О. Стефанчук під шиканою пропонує розуміти дії управомоченого суб'єкта у здійсненні належного йому суб'єктивного права, як із винятковим наміром завдати шкоду іншій особі, так і зі «змішаним» наміром - завдання шкоди та

досягнення іншої мети [7, с. 143]. Аналогічної позиції дотримується Т.С. Яценко, яка визначає шикану як дії громадян і юридичних осіб, як такі, що здійснюються виключно з наміром завдати шкоду іншій особі, так і ті, що переслідують й інші цілі поряд із завданням шкоди [8].

Зазначений підхід видається дискусійним. Слід зазначити, що розуміння шикани, закріплене в ч. 3 ст. 13 ЦК України, запозичене із параграфу 226 Німецького цивільного уложення, що має назву «Заборона шикани», відповідно до якого не допускається здійснення права тільки з метою завдання шкоди іншій особі [3, с. 99]. А тому, шикана (нім. «БСІкале») - це дії особи, що здійснюється з прямим умислом та основною метою завдати шкоду іншій особі. Характерними ознаками шикани є: 1) шкідливий характер, оскільки це діяння, що спричиняє істотну шкоду охоронюваним законом інтересам або створює реальну загрозу заподіяння такої шкоди. При цьому обов'язок доказування факту наявності шкоди та факту здійснення особою свого суб'єктивного права з основною метою заподіяння шкоди покладається на потерпілого, що викликає значні труднощі на практиці; 2) прямий умисел; 3) протиправний характер, під яким слід розуміти порушення особою обов'язку не вчиняти дій, спрямованих на заподіяння шкоди іншим учасникам правовідносин, що передбачено ч. 3 ст. 13 ЦКУ; 4) винний характер. Під виною слід розуміти психічне ставлення особи до своєї протиправної поведінки та її наслідків у формі умислу; 5) об'єктом посягання є майнові (речово-правові та зобов'язальні), особисті немайнові права та інтереси громадян, юридичних осіб; 6) наявність певного корисливого інтересу, що міг бути реалізований іншим шляхом, який не створює для інших несприятливих наслідків [2].

Отже, шикана традиційно вважається крайньою формою зловживання правом. При цьому особливістю шикани, котра відрізняє її від інших форм зловживання правом, є виключність наміру завдати шкоди іншій особі [3, с. 99].

Таким чином, при зловживанні корпоративними правами у формі шикани учасник (акціонер) господарського товариства має єдиний, виключний намір завдати шкоди правам та інтересам господарського товариства.

І.Б. Саракун вважає, що однією з найбільш поширених та проблематичних в корпоративних відносинах можна вважати шикану. Це дії власника суб'єктивного права, які здійснюються з єдиним наміром завдати шкоду іншій особі. При цьому шкода в даному випадку повинна розумітися в найширшому розумінні і включати в себе не тільки прямі майнові втрати, але і всі інші негативні наслідки (наприклад, неможливість реалізації корпоративних прав), які можуть виникнути внаслідок зловживання правами, належними учасникам. Це якраз і буде визначальним критерієм при кваліфікації зазначеного правопорушення як зловживання правом [5, с. 134].

Проте більшість вчених вважають, що шикана не є розповсюдженим явищем. Так, з точки зору І.В. Спасиво-Фатєєвої, очевидно, що в корпоративних правовідносинах, як правило, права дрібних акціонерів використовуються не для того, щоб завдати шкоди іншим акціонерам, а для використання недосконалості корпоративного законодавства і неопрацьованості корпоративних механізмів управління з метою набуття для себе корпоративних прав [6, с. 153]. Г.Л. Адамович також зауважує, що шикана в чистому вигляді зустрічається в акціонерних правовідносинах вкрай рідко, коли, наприклад, колишній працівник підприємства, який є його акціонером, «безкорисливо», тобто без будь-якого матеріального інтересу, бажає нашкодити підприємству і його керівництву. У більшості випадків мова може йти лише про недоведеність існування у суб'єкта інших майнових інтересів, окрім як завдання шкоди товариству, а не про їх дійсну відсутність [1, с. 60].

Видається, що зловживання корпоративними правами виключно з наміром завдати шкоди правам та інтересам господарського товариства (шикана) зустрічається рідко, однак воно існує. За зауваженням С.Д. Радченка, кожна юридична особа в кінцевому рахунку завжди має певне фізичне, людське «наповнення». Навіть якщо учасниками (засновниками) товариства є тільки юридичні особи, кожна з яких також складається із юридичних осіб, то в кінці ланцюжка засновників кожного із них, яким би довгим він не був, будуть стояти фізичні особи, що виявили волю на створення за часом перших із цих осіб [4, с. 136]. Отже, за кожною юридичною особою так

чи інакше стоять фізичні особи, яким в силу властивостей характеру або тих чи інших обставин можуть бути властиві найнижчі людські почуття: помсти, ненависті, злоби, ревнощів, образи. Як відомо, саме шикана призводить до задоволення цих найнижчих людських почуттів. Варто також зазначити, що для реалізації виключного наміру завдати шкоди господарському товариству учасник (акціонер) господарського товариства може зловживати будь-яким суб'єктивним корпоративним правом [3, с. 101].

Таким чином, зловживання корпоративними правами у формі шикани - це здійснення учасником (акціонером) господарського товариства суб'єктивного корпоративного права з єдиним та виключним наміром завдати шкоди правам та інтересам господарського товариства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адамович Г. Проблемы применения института злоупотребления правом в акционерных правоотношениях / Г. Адамович // Хозяйство и право. - 2005. - № 5. - С. 58-65.
2. Ляшенко Р.Д., Бальковська К.І. Шикана у цивільних правовідносинах : до визначення сутності та змісту / Р.Д. Ляшенко, К.І. Бальковська / [Електронний ресурс] - Режим доступу до код. : http://lsej.org.ua/6_2015/6_2015.pdf
3. Пашутіна В.Ю. Зловживання корпоративними правами : цивільно-правовий аспект : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Пашутіна В.Ю. - Х., 2014. - 233 с.
4. Радченко С.Д. Злоупотребление правом в гражданском праве России / С.Д. Радченко.- М.: Волтерс Клувер, 2008. - 224 с.
5. Саракун І.Б. Здійснення корпоративних прав учасниками (засновниками) господарських товариств (цивільно-правовий аспект) : дис. . канд. юрид. наук : 12.00.03 / Саракун І.Б. - К., 2007. - 214 с.
6. Спасибо-Фатеева І.В. Шляхи розв'язання проблем охорони та захисту корпоративних прав / І.В. Спасибо-Фатеева // Вісник Академії правових наук. - 2009. - №1. - С. 150-155.
7. Стефанчук М.О. Межі здійснення суб'єктивних цивільних прав : дис. . канд. юрид. наук : 12.00.03 / Стефанчук М.О. - К., 2006. - 202 с.

8. Яценко Т.С. Шикана как правовая категория в гражданском праве : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Гражданское право; предпринимательское право; семейное право; международное частное право» / Т.С. Яценко - Ростов-на-Дону, 2001. - 28 с. / [Электронный ресурс] - Режим доступа: <http://www.law.edu.ru/book/book.asp?bookID=104535>.